

Francesc VALLS JUNYENT: *La Cataluña atlántica. Aguardiente y tejidos en el arranque industrial catalán*, Saragossa, Prensas de la Universidad de Zaragoza, 2020, 384 pàgines.

El llibre objecte de comentari es tanca amb una citació de Guillem Oliver i Salvà del seu *Vindicación de la industria de Cataluña*, de 1834, en què parla de l'«admirable combinació de la indústria con la agricultura y el comercio, cuyo sistema ha sido siempre el predilecto de Cataluña». L'obra de Francesc Valls va justament sobre això, sobre la complementarietat entre els sectors primari i secundari (exemplificats per aiguardent i teixits) en la gènesi de la industrialització catalana. *La Cataluña atlántica* és la traducció al castellà del llibre publicat en català per Eumo el 2004, resultat de la seva tesi doctoral. Aquesta edició fou una de les múltiples iniciatives organitzades per homenatjar-lo amb motiu del seu traspàs el novembre de 2017. La relectura de les seves pàgines m'ha fet, de nou, present la seva dolorosa absència i m'ha portat a reviuere multitud de moments compartits. Aquests records no remetent únicament a l'amistat que compartíem, construïda durant més de tres dècades, més aviat em transporten a la gran admiració que sempre li vaig tenir i li tinc. Tornar a aquesta obra m'ha fet redescobrir matisos oblidats i trobar-ne de nous. L'aprenentatge és constant. La seva aproximació és un exemple del «pensar històricament» vilarià. Per fer història no cal parlar tan sols del passat, cal fer-ho amb capacitat crítica i un profund ús de la raó. És, per tant, un llibre compromès amb una forma d'apropar-se a la història, en què la comprensió del passat és fonamental per conèixer el present i en què l'historiador ha de contribuir a explicar els problemes i a cercar-hi una resposta.

En aquest món on posar etiquetes és tan fàcil i esborrar-les tan difícil, és pràcticament impossible posar-la a la recerca de Francesc Valls. És història agrària? És història industrial? És història del comerç? És història moderna? És història contemporània? És història econòmica? La resposta no pot ser més diàfana: és història, però amb majúscules. *La Cataluña atlántica* és una mostra d'una forma de fer història cada cop més poc usual, profundament arrelada al territori, al coneixement de l'entorn més proper i, el que és més important, que en transcendeix. Sense fer-ho directament, Francesc parla del seu entorn, del seu poble (el seu estimat Hostalets de Pierola), dels seus avantpassats. El llibre ho respira, ho traspuia. És hereu d'aquell magnífic *La dinàmica del canvi agrari a la Catalunya interior, 1720-1860* de 1996. Jordi Nadal ja deixa clara a la introducció la importància d'aquest treball per entendre la configuració de Catalunya com la «fàbrica d'Espanya» i el paper que té per a l'expansió vitícola. Per plasmar-ho parteix d'una anàlisi en el llarg termini que s'inicia a mitjans del segle XVII i arriba fins al 1865. Francesc Valls analitza, tot utilitzant la tipologia establerta per ell, Josep Colomé i Jordi Planas en la introducció del llibre *Vinyes, vins i cooperativisme vitivinícola a Catalunya*, el cicle de l'aiguardent i la gènesi del corresponent a vi comú. Fora queden l'etapa final d'aquest i el del vi de qualitat i el cava. Un argument central fou com la importació de llenços des de l'Atlàntic fou fonamental per entendre el comerç d'aiguardent i per al desenvolupament de la manufactura de teixits estampats a Barcelona i a diferents localitats catalanes. El títol, en conseqüència, indica plenament el contingut, tot recuperant arguments apuntats prèviament per Josep Fontana. Catalunya fou des del darrer terç del segle XVII una economia atlàntica.

Francesc Valls desplega amb elegància i contundència intel·lectual tot el seguit d'eines que conformen els recursos de l'«ofici d'historiador». El seu marc teòric i conceptual està ben construït, complexament simple i molt clar. Metodològicament és un treball en què es combina de forma magistral l'aproximació deductiva (del general al concret) amb la inductiva (del concret al general). Especialment destacable és aquesta darrera capacitat en un context en el qual les fonts agregades són escasses. El seu gran coneixement del marc general li permet enriquir i omplir buits a partir d'anàlisis d'empreses, persones i/o llocs. Un

altre valor afegit és un enfoc comparatiu ben construït i rigorós. I tot, sense artificis metodològics. Els quadres i gràfics responen a necessitats concretes, no en sobra cap, no en falta cap. La claredat expositiva, fruit de la gran capacitat didàctica de l'autor, troba un complement òptim en els mapes i diagrames, que es converteixen en eines essencials per a la comprensió de l'argumentació.

La solidesa del treball parteix d'una rica base bibliogràfica i documental. Tot el llibre traspuja una brillant erudició, lluny de l'«erudició llibresca i morta» referida per Josep Fontana. Una erudició que el va portar a llegir-ho tot, entendre-ho, assumir-ho i incorporar-ho al seu raonament. La seva erudició parteix de la voluntat que les seves argumentacions tinguin una clara traçabilitat intel·lectual. Els seus plantejaments parteixen de treballs clàssics (amb Pierre Vilar, Josep Fontana i Jaume Torras, omnipresents), però no únicament per verificar-los, sinó per retenir-los i contradir-los, si cal. Aquesta aproximació es troba lluny d'una història econòmica en què la bibliografia té un component bàsicament presentista, fet que porta aparellat ignorar obres seminals. La transversalitat de les referències utilitzades, tant provinents de la història política, com de l'econòmica o social, dona al treball un perfil ple de matisos. La varietat de la bibliografia consultada també està present en l'idioma de publicació. En aquests moments d'anglicisme dominant, hi abunden referències en altres llengües (portuguès, alemany, etc.) i, molt especialment, francès. A més, Francesc disposava d'un extens coneixement de la història local, característica gens sorprenent atès el seu compromís amb aquesta aproximació a través del Centre d'Estudis Comarcals d'Igualada. Francesc mostra com aquest enfoc pot estar lluny del localisme. El rigor erudit és indestruïble del seu profund amor pel llibre. De fet, molta de la bibliografia d'època utilitzada la tenia a la seva biblioteca personal, sens dubte una de les millors de les especialitzades en el món del vi. Pel que fa a les fonts documentals, la capacitat de «pensar històricament» portava Francesc a encertar sempre en el fons a consultar. Ho mostra a *La Catalunya atlàntica*. Les fonts documentals utilitzades es concentren a l'Arxiu Històric del Port de Tarragona, l'Arxiu Històric de Tarragona, l'Arxiu Municipal de Valls, l'Arxiu Notarial de Barcelona, el fons de la Junta de Comerç de la Biblioteca de Catalunya, l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, entre d'altres. La seva recerca també va tenir referents a arxius forans, francesos especialment (des dels Archives Nationales de París als Archives Départementales de l'Hérault) i el Public Record Office de Londres.

La Catalunya atlàntica està estructurat en una introducció i vuit capítols organitzats en un ordre estrictament cronològic, precedits pels agraïments, la nota necrològica i l'abans esmentat pròleg signat per Jordi Nadal. A la introducció, Francesc Valls dibuixa les línies mestres del seu argumentari, resumides en el fet que el gran desenvolupament de les exportacions d'aiguardents i vins durant els segles XVIII i XIX va ser un element afavoridor de la industrialització catalana, especialment de la seva potent indústria cotonera. Les vies impulsores i recollides per l'autor, després d'un intens repàs bibliogràfic, foren tres: l'increment de la demanda derivat de l'augment de la renda, l'acumulació de capitals i l'augment de possibilitats d'adquirir matèries primeres, combustible i maquinària necessària. Francesc Valls parla de sinèrgies entre ambdós sectors. Aquesta compatibilitat entre una agricultura d'exportació i el desenvolupament industrial és analitzada comparativament amb el Lenguadoc i Portugal, on l'evolució desindustrialitzadora contrastava amb la catalana. Aquest cas és utilitzat, de manera explícita, per desmentir els postulats d'Adam Smith i David Ricardo (i la seva teoria de l'avantatge comparatiu). Francesc no amagava les seves cartes teòriques, lluny del proselitisme liberal i neoclàssic.

El llibre s'inicia amb l'anàlisi de les arrels del procés al darrer terç del segle XVII, quan l'aiguardent català, absolutament dominant en la producció espanyola, va entrar en els mercats internacionals. La producció aiguardentera catalana va cobrir el buit ocupat per la producció francesa durant els dos primers terços del segle. El detonant foren els canvis en

els equilibris geopolítics motivats per l'enfrontament angloneerlandès amb França. La centralitat del mercat atlàntic contrasta amb l'habitual importància donada a la demanda colonial. Els retorns de les vendes d'aiguardent eren pesca salada (bacallà) i teixits (especialment, de lli). Per abordar-ho, Francesc Valls combina magistralment la visió general amb aproximacions basades en documentació empresarial. Aquest capítol finalitza amb l'impacte de la Guerra de Successió i com l'austriacisme català té un important substrat en les possibles conseqüències en el model comercial de l'arribada d'un Borbó a la corona espanyola. Un cop finalitzat el conflicte, els destil·lats catalans van haver de competir en els mercats atlàntics en igualtat de condicions amb els francesos, tot i que van mantenir posicions. Francesc Valls identifica com el principal avantatge competitiu el preu, més baix que el francès i que col·locava l'aiguardent català en una posició privilegiada per proveir els segments de la demanda amb nivells de renda més baixos. En el context del nou marc geopolític derivat del conflicte, els aiguardents catalans van perdre Lisboa com a un dels referents en el seu trajecte cap a les economies atlàntiques.

A partir de 1714 es va mantenir el predomini de les exportacions d'aiguardent, tot i que des d'inicis de la dècada de 1730 el seu dinamisme es va moderar. En el model comercial català, el bacallà i altres salaons continuaven dominant com a retorn. Des de mitjans del segle XVIII, aquest comerç estava en mans de comerciants vinculats a l'illa de Man, punt fonamental en el contraban de les illes britàniques, especialment actiu fruit dels elevats aranzels que gravaven les importacions d'aquests productes i per l'augment de la seva demanda. Com a resultat d'això, diverses societats de base britànica es van establir a la costa catalana (i valenciana). El segon producte present en els retorns de l'aiguardent eren els teixits, amb origen preferent a Amsterdam. Francesc Valls reconstrueix aquest flux amb l'anàlisi d'algunes companyies de comerç. En aquella mateixa època, els vincles amb Cadis es van veure reforçats en complir una doble funció: la relació amb les colònies i amb les economies atlàntiques.

A inicis de la dècada de 1760 es va obrir l'edat d'or de les exportacions d'aiguardent que es va perllongar fins 1793. Francesc Valls utilitza, en primer lloc, l'anàlisi de Reus i de les exportacions pel port de Salou per abordar aquest cicle. La centralitat d'aquest port fou destacable fins 1800, quan va recuperar vigor el de Tarragona. En aquest període, Amsterdam i Cadis van començar a perdre pes en favor d'altres destins. Paradoxalment, l'alternativa fou l'increment de vendes a França com a resultat del Pacte de Família de 1761. Aquest procés es va trobar incentivat per una sèrie de males collites a França i pels canvis en les rutes de contraban al Regne Unit (amb les illes del Canal i Dunkerque com a epicentre). També l'interior de França (amb Calais) va esdevenir un destí preferent. Els aiguardents catalans eren absolutament dominants en el context total de les importacions, gràcies als seus baixos preus afavorits pel més elevat grau alcohòlic dels vins amb que s'elaboraven i a l'indubtable augment de qualitat.

Durant les dècades de 1770 i 1780 es van incrementar les exportacions adreçades al mercat colonial, fet que es veia afavorit per la repressió a la producció d'aiguardent de canya, malgrat la seva continuïtat com a activitat clandestina. Aquesta nova reformulació del model comercial català també va afectar els fluxos amb les economies atlàntiques, en què van guanyar pes les importacions de cereals a partir de la dècada de 1770. L'altra gran novetat foren les peces de teixit de lli que, després d'estampades, s'expedien principalment a les colònies. Justament, aquests llenços havien estat sumats al total de la producció d'indianes, donant com a resultat un total fabricat que s'allunyava molt del real. El comerç amb Dunkerque il·lustra perfectament aquesta realitat: aiguardent per cereals i teixits de lli. Francesc Valls, analitza com alguna de les empreses dedicades a l'exportació d'aiguardent i a la importació de teixits de lli van invertir en el sector de les indies. Això li serveix per establir la clara vocació industrial del capital comercial.

Posteriorment, Francesc Valls analitza l'etapa des del 1793 al 1808, anys en què es varen alternar períodes de gran dinamisme amb etapes de caiguda apreciable en les exportacions vinícoles. A inicis de la dècada de 1790, després de vint anys d'important creixement, aquestes exportacions van caure, i ho van fer en un moment d'increment de la producció. Les exportacions catalanes van haver de trobar noves destinacions, bàsicament als ports del nord d'Alemanya (Bremen i Hamburg) i del Bàltic (Lübeck), mentre que es tancava el mercat francès per motius polítics (exemplificat per la pèrdua de Dunkerque, port al qual s'havia retirat la seva condició de port franc), plasmats en canvis aranzelaris. A més, el comerç colonial es va haver d'enfrontar als problemes derivats de les guerres amb Gran Bretanya, origen d'una gran caiguda en les vendes d'aiguarent.

Els problemes de finals del segle XVIII apuntaven als canvis en el comerç d'exportació vinícola que es van produir durant el primer terç del segle XIX. Les seves principals manifestacions foren la caiguda de les vendes d'aiguarent als ports del nord d'Europa (i l'increment del mercat interior) i una inferior minva en la dels vins (convertida en increment posteriorment a 1823). S'estaria parlant, per tant, d'una clara reconversió, consistent en l'increment de pes del vi i un augment dels aiguarents d'alta graduació. Especial atenció mereix la caiguda de les vendes a les economies atlàntiques degut a l'existència de productes substituïtors, tant procedents dels mateixos països (el whisky a Gran Bretanya o el vodka a Rússia) com importats d'ultramar i elaborats amb canya de sucre. El dinamisme en el mercat espanyol, que no va contrarestar la caiguda de les partides adreçades a les colònies, procedia bàsicament d'Andalusia, on els vins s'havien d'encaixar per ser expedits als mercats exteriors. L'altre retorn important per les vendes de vi eren els cereals provinents del port de Santander en el context del ajustos dels fluxos comercials interiors resultat de la nova ordenació aranzelària.

El dinamisme de les exportacions de vi tenia com a destí els mercats americans, en què a finals del segle XVIII encara dominava l'aiguarent i en què Veracruz era el destí preferent. El retorn d'aquests nous fluxos fou el cotó en floca necessari per proveir la dinàmica indústria catalana. Els destins preferents del vi eren les illes antillanes, Brasil (on de nou la connexió Catalunya-Guernsey fou decisiva) i els països de la Plata (on Gibraltar jugava un paper rellevant). El cotó en floca americà va començar a arribar en quantitats significatives a Barcelona a partir de 1783, contribuint a posar les bases del desenvolupament de la filatura, procés reforçat dinou anys després amb la prohibició de la importació de fil estranger. Durant la dècada de 1820, el cotó en floca provenia de Brasil, de Liverpool, de la producció nacional de Motril i de la Mediterrània (Marsella i Gènova). Especialment destacable és el cas brasiler, que mostra com els millors anys de les exportacions de vi, a la primera meitat de la dècada de 1830, són els mateixos en què el cotó d'aquella procedència era el dominant a les arribades a Barcelona. El 1840 ja sortia majoritàriament de les Antilles, i no des dels ports del sud dels Estats Units. El motiu era el règim aranzelari imposat el 1834, que fixava uns drets inferiors a les mercaderies provinents dels dipòsits dels ports antillans. Aquest requisit, que es va mantenir fins 1846, evitava aquest trànsit per ports com el de l'Havana. Les particularitats en els costos del transport del vi a aquells mercats va moure a la integració entre el comerç i la navegació per rendibilitzar més l'activitat. A partir de llavors, el cotó arribava directament dels ports del sud dels Estats Units. És en aquest marc que cal entendre la gran expansió viscuda per aquest flux durant el segon terç del segle XIX. L'esclat de la guerra civil dels Estats Units va suposar la transformació d'aquest circuit. Les importacions directes es van reduir, tot augmentant les provinents d'Àsia i de dipòsits europeus. També, la pèrdua de pes de les embarcacions catalanes en aquesta activitat va ser paral·lela a l'avenç a la navegació transoceànica de vapor.

Francesc Valls conclou el seu imponent llibre recuperant el tema de la compatibilitat entre el desenvolupament d'una viticultura exportadora i un fort desenvolupament industrial. L'objectiu és refutar els principis de David Ricardo. I ho fa amb les paraules de Guillem Oliver amb les quals s'ha iniciat aquesta ressenya.

Francesc Valls, en les seves obres anteriors i posteriors, va desenvolupar un projecte de recerca sòlid, coherent, ambiciós, transcendent i d'àmplia cobertura temporal i temàtica. Moltes de les peces que apareixen en *La Catalunya atlàntica* van ser desenvolupades amb posterioritat. Cal destacar-ne l'anàlisi comparativa del procés d'industrialització català amb el Lenguadoc i Portugal o el comerç del bacallà. Amb els seus treballs sobre el cava completava una visió a molt llarg termini del sector a escala catalana. La coherència de l'obra va en paral·lel de la gran projecció, no únicament en l'àmbit acadèmic, sinó també en l'àmbit social. Ara, cal posar el següent punt i a part de la seva obra. Per al punt final encara falta, atès que els seus pensaments segueixen vius en molts treballs en curs. El següent paràgraf ha d'estar escrit amb *Vinyes i camins*, pendent encara de publicació. Francesc va dedicar molt temps i molt esforç a aquest llibre, en què, en coautoria, analitza l'evolució urbanística dels Hostalets de Pierola, el seu poble, aquest petit laboratori que li va servir per interpretar millor el món i les seves dinàmiques. Ganes de tornar-te a llegir, amic.

Miquel GUTIÉRREZ POCH¹
Universitat de Barcelona

1. Miquel Gutiérrez Poch ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-0500-4073>.